

élmény eleven hatását. Szerencsés, ihletett munka; regénynek, korrajznak, portrénak egyaránt vonzó és maradandó értékű. (*Neufeld Béla*)

KÉT VERSESKÖNYV. Bizonyára komoly esztétikai okok határozzák meg, hogy a középszerű költemény megítélése és helyes értékelése sokkal nehezebb, mint a középszerű prózáé. Prózánál az olvasónak, bármilyen elvont próza is legyen az, többé-kevésbé tényekkel van dolga. A költészetben s különösképpen a lírai költészet esetében azonban, mint-hogy a vers tulnyomólag azt próbálja kifejezni, amit a költő nem akar, vagy nem tud magának megmagyarázni, annyi szempontot kell figyelembe venni s olyan összetevőket kell kiindulási pontjukig követni, melyek a lélektani kutatást is erősen próbára tennék. Mi marad mégis a bíráló számára, aki elé két verseskönyv kerül, hogy lelkiismeretesen és legjobb tudása szerint ítélje meg azokat? Mi vezetheti el ebben a zavarban azon a közönséges tárgyi valóságon kívül, amit egy könyv fizikai jelenléte nyújt.

Nem nagy költőkről van szó, akik valamilyen formában sikerrel állták ki a részükről valószínűleg sokszor igazságtalannak tartott támadásokat, amit a kritikus szinte már minden ténykedés nélkül, pusztán létezésével jelent, amint a nem-akotás, tehát a saját fegyverével való meg-támadhatatlanság fedezékéből acsarkodik — sem egészen jelentéktelenekről, akikre az első sorok után könnyűszerrel ráolvasható a dilettantizmus, vagy tehetségtelenség. A középszerűekről, akik potenciálisan talán értéket jelentenek, de nélkülöznek fontos élménykomplexumokat, melyek határozottan körvonalazzák területüket s így esetükben, minden szöveghez kötött gáncsoskodás bizonyos mértékben igazságtalan és hamis. Minthogy a bírálatnak kissé mindig önmagunk bírálatának is kell lennie s ahogy magunkat képtelenek vagyunk sztatikusan felfogni: álva és itélkezve, szükségszerű, hogy a költőt is mozgásban fogjuk fel s a költői művet folyamatnak, be nem fejezett egésznek tekintjük. Bizonyára ez az a módszer, mely viszonylag igazságos és leginkább helytálló szépirodalmi kritikához vezet. Pusztán technikai okokból van ugyanis, hogy Hegyi Endrének 30, Arató Andrásnak pedig eggyel kevesebb versét kapjuk a két verseskönyvben, úgy, mintha addig s azóta semmi sem történt volna s a kritika fogyatékoságának kell felfognunk, ha ezt nem tudjuk beleilleszteni a folytonosságba, melynek valójában része, noha határozottan érezzük, hogy ez lenne helyes.

Talán történtek már kísérletek a szépirodalmi bírálat valamilyen formában való „racionalizálására“, talán gondoltak már arra is, hogy abszurd ez az anarkia, melyben a kritika szenved, tragikusan és igazságtalanul generális szabályaival, nyekergő normáival és beroszdázott paragrafusaival. Kétségtelen, hogy távol vagyunk még egy akár nagy vonalokban kidolgozott ilyenmíű rendszer megvalósulásától, aminthogy távol vagyunk az ehhez elengedhetetlenül szükséges társadalmi előfeltételektől is.

Vajjon a forma és tartalom maradéktalanul meghatározza a költeményt — s ezeknek, vagy ezek viszonyának bírálatát egyben a költemény helyes kritikája is? Alig hihető. S épp ezért nem állítható szembe minden további nélkül Hegyi, az általánosságokról csengő-bongó verseket szerkesztő fiatal költő Aratóval, a zsidóság-komplexummal telített poétával. Az egyik impulzív, érzelmi lírája a másik racionális és szüntelenül problémákba ütköző költészetével anélkül, hogy ezek rugóit is tüzetesen meg ne vizsgálnánk egyben. Tagadhatatlan, hogy nagy munka és erőmegfeszítéssel járna mindennek tökéletes keresztülvitele s nem kívánhatja jogosan a költő bírálójától, különösen, ha egyébként nem feltétlenül

pozitív érték, vagy tételes tagadás az, amit a nyilvánosságnak adott. Köznapri használatra helyes és elégséges is annak megállapítása, hogy a társadalom szempontjából, melynek számára dolgozik, mit jelent a költő álláspontja. Megold, vagy legalább fölvet-e problémákat, melyek közösségük következtében egyaránt érintenek költőt és embert? Hegyi esetében erre a kérdésre határozott nem-mel felelhetünk. A kisdud játékaival való borulás szinte bántó esetével állunk szemben, amint hóval befedett fenyőtobozokról, vagy az idillikusan poroszkáló fuvarosról szóló verseit olvassuk s megátalkodott köldöknézéssel a Napóra erőltetett párhuzamának esetében. Nemhogy nem old meg, de lényegében nem is érez semmit abból, ami körülöttünk bomlik s a pinceablak vértelen példázata elsikkad a szavak között.

Aratónál majdnem teljességben megtaláljuk a társadalmi ember ösztönös és értékes felelősségérzetét. Szemrehányóan mond bírálatot saját tehetetlensége fölött s ebből mit sem von le a kétségtelen tény, hogy a háttérben gyakran komorlik fel Ady. Transzilván idilljén kívül, mely sikertelen és giccses érzékeltetése egy egészen más síkba kívánczó problémának s pár költői ténykedésének ócsárlását és ál-megvetését tárgyaló versétől eltekintve, alig tartalmatlanság, vagy üresség 29 verse között.

Íme, amint két különböző irányból két különböző irányba tartó, de nagyjából ugyanazon a helyen álló költő egymásmellé került a bíráló asztalán, aki nem tudja megállni, hogy önkéntelenül is párhuzamot ne vonjon közöttük erőben, temperamentumban s hogy nem szorosan esztétikai szempontból meg ne határozza őket legalább önmaga számára. A forma kérdése nem sok szót igényel. Mindketten finomak és gondosak ebben a tekintetben: Hegyi többször, Arató jóval kevesebbszer a tartalom rovására. A rímek értéke azonban önmagában mindig vitatható. A gondolatnak teljesen ki kell töltenie a formát, hogy az önmagában is értéket kapjon, enélkül hasztalanul csengnek a legügyesebb rímek, míg a gondolat súlyt és szépséget ad a legsüketebb asszonáncnak is. Külön örömet hoz, hogy a két költő módot ad konkrét párhuzamra is. Az ugyanis, ahogy azokat képzelek, akiktől, mint embereket, társadalmi lényeket és költőket függnek szinte maradéktalanul jellemző rájuk, az ut nélkül is, ahogy verseikig eljutottak. Arató itt is tárgyilagos: az állástkereső előtti zárt, vagy ridegen záródó ajtókat mutatja, Hegyi „nagy hirre vágyó szegény nevével” beszél, mely szerinte csak úgy lehet valóban nagygyá, ha dicséri és önmaga fölé emeli a „nagyokat”. Arató az ajtók betörését vizionálja, Hegyi „büszke nagy betűkkel” kerítésekbe faragja be nevét az örökkévalóság számára. Álláspontja itt lehet kényelmes, a maga helyén talán erény is, de semmiesetre se egy kulturáért viaskodó ember magatartása, aki a dolgokat viszonylag tisztán látja.

Megítéléseink, minthogy a költők utja, amin a kötetekben levő verseikig jutottak ismeretlen, csak kiegészítő itéletek a pontosság minden igénye nélkül. S az utóbbi párhuzam ellentéte is csak azért kirívóbb kisé, mert Arató állásfoglalása nagyjából egybeesik a bírálóéval s okvetlenül nem lenne olyan éles, ha Arató, Hegyi tételének esetében a „nagyok” fenntartás nélküli maga fölé emelése mellett tört volna pálcát. Hogy végül a transzilvániai irodalom szempontjából mit jelent a két verseskönyv, egyrészt individuális, másrészt szociális hangjukon túl az dönti el, hogy tájbéli és szociális körülményeinket mennyire tudatosítják az olvasókban a provinciálizmus sekélyességében való topogás nélkül. S ha ezen a ponton mindkettőjüket fogyatékossgal vádoljuk, néhány lényegtelen utalásuktól eltekintve, feltétlenül jogosan tesszük.

(Kovács Katona József)